

PROMĚNY MĚSTA ASTANY

Hana Urbášková, Radan Volnohradský, Yelena Zhuravlyova

Každé město je jedinečným živým organismem, který se vyvíjí v čase a prostoru podle svých možností. I přes některé významné individuální počiny není nikdy tvořeno podle jednoho plánu ani jedním architektem. To přináší obrovskou pestrost a komplexnost na jedné straně, ale také zátěž a komplikace na straně druhé. Zůstává-li však společným jmenovatelem všech novodobých zásahů vědomá snaha o trvale udržitelný rozvoj, pak existuje reálná šance, že kvality současných měst budou moci obdivovat i následující generace.

Úvod – hlavní město

Astana je městem, které prochází velmi rychlou a rozsáhlou přeměnou. Původní malé provinční město Akmolinsk se v 50. letech minulého století rychle rozvíjí vlivem Chruščovova programu využití celin pro zemědělské využití. V roce 1961 bylo město přejmenováno na Celinograd a po vyhlášení nezávislosti Kazachstánu v roce 1991 získává v roce 1993 oficiální kazašské jméno Akmola. Rok poté rozhodl prezident Nursultan Nazarbajev přestěhovat celý státní aparát z Almaty (Alma-Ata) do Akmoly a ta je prezidentským dekretem v roce 1998 přejmenována na Astanu, což znamená kazašsky „hlavní město“.

Geografická a demografická situace města

Přesunutí hlavního sídla z jižního příjemného klimatu a krásného prostředí vrcholku Ťan-šanů na nehostinný sever stepních oblastí mělo zvýšit vliv kazašského etnika v majoritně ruskými obydlených oblastech a změnit demografickou situaci. Místní prostředí s extrémně suchým klimatem (při teplotách až +45°C v létě a -45°C v zimě) si neslo silnou ekologickou zátěž z dob, kdy zde byly násilně z neobdělávaných pastvin vybudovány obilnice bývalého SSSR. Tento zásah nicméně vytvořil první nezbytný základ pro pozdější hospodářský a demografický rozvoj celé oblasti. Dnes má Astana kolem 750 tis. obyvatel (nárůst okolo 470 tis. obyvatel od roku 1999) s očekávaným počtem obyvatel 1 milion do roku 2030. Do Astany stále přicházejí z celého Kazachstánu a sousedních států mladí odborníci, kteří chtějí budovat kariéru a souběžně tak vzniká i poptávka po místech pro byd-



Mapa Kazachstánu

lení. Astana rychle dostává ráz kosmopolitního města, nicméně s výraznými specifiky lokální národnostní politiky.

Urbanistický koncept

Historický vývoj urbanismu města

V padesátých letech (v souvislosti s hospodářským a demografickým růstem oblasti) byl schválen plán města (architekti E. K. Dyatlov, V. Sh. Gershberg, N. L. Rozenberg), který byl zaměřen na rozšíření obytných čtvrtí, vymezení hlavních komunikací a vybudování centra města. Nová bytová bloková výstavba byla rozvíjena podél železniční tratě západním až mírně jihovýchodním směrem. Dále byla vybudována hlavní magistrála spojující hlavní nádraží s centrem města.

Geograficky se město budovalo pouze na pravém břehu řeky Išim, rovnoběžně s kanálem řeky a železniční tratě. Podle územního plánu z roku 1963 (architekt G. Gladshteyn a vědecký poradce

V. Shkvarikov) se město rozvíjelo na funkcionalistických principech s jasným „line-stripe“ zónováním (průmyslová, rezidenční a rekreační oblast). Jedním z důležitých aspektů územního plánu bylo vytvoření pásu ochranné zeleně kolem řeky Išim. Během tohoto období byly také postaveny první čtvrtě celé z prefabrikovaných panelových domů a jejich velký nárůst trval až do 70. let. Astana – tehdejší Celinograd – stejně jako mnoho dalších sovětských měst, začala ztrácet svůj charakteristický individuální obraz a stává se neosobním městem s typovou zástavbou, vyznačující se monotónností a mechanickou kompozicí. V této době bylo také postaveno množství majestátních budov občanské vybavenosti ve stylu socialistického realismu, které dnes mají historickou a architektonickou hodnotu. V polovině 80. let byl zpomalen stavební rozvoj města, ale výstavba města pokračovala. Geograficky se město rozšiřuje na východním břehu potoka Akbulak (malý pravostřanný přítok řeky Išim), kde vznikají nové obytné čtvrtě.



Ulice Míru v roce 1969

Novodobý urbanistický koncept

Urbanistický koncept nové Astany navrhl světoznámý japonský architekt Kišó Kurokawa, jehož úkolem bylo vytvořit novou metropoli Kazachstánu dle představy prezidenta Nazarbajeva, jako vizionářskou „Mekku“ moderní architektury. Na pravém břehu řeky Išim projekt zachovával části původního města a na levém břehu navrhoval urbanistické řešení nové městské čtvrti. Dochází tak k zajímavému navrstvení stávajících struktur fragmentovaných časem vzniku

a zcela nových koncepcí. Symbiotická architektura je základem nového územního plánu města. Kurokawa nahlíží na urbanizované městské prostředí jako na živý organismus, což odpovídá trendům 21. století. Nicméně se ukázalo, že i přes veškerou kreativitu a inovační myšlenky architekta nebyla věnována dostatečná pozornost rychlému růstu města a plány vyžadovaly úpravy. Astana je progresivní mladé město, které má ve svém růstu výraznou vládní podporu, což s sebou ale nese i řadu nepředvídatelných potíží.

Architektura nové městské čtvrti

Nová městská čtvrt je specifická rozlehlým centrálním obdélníkovým prostorem, jehož organizační osa je založena na systému tří náměstí. Na největším z nich, uprostřed monumentální prázdnoty ohraničené parlamentními, vládními a soudními budovami, stojí mezi záhony květin prezidentský palác Ak Orda (v kazaštině doslova „Bílá Horda“, výška 80 m). Za prezidentským palácem se rozkládá nově založený rozsáhlý park zakončený dominantou Paláce míru a porozumění ve tvaru pyramidy (výška 62 m). Ten je koncipován jako globální centrum pro náboženské porozumění, zřeknutí se násilí a prosazování víry a lidské rovnosti. Na druhém konci urbanistické osy stojí dominanta zábavního centra Chan Šatyr (výška 150 m) a mezi nimi symbol města – vyhlídková věž Bajterek (výška 105 m). Architekturu všech tří dominant navrhl anglický architekt Sir Norman Foster. Dalšími spolutvárci Astany jsou architekti z celého světa, kteří získali zakázky v mezinárodních soutěžích. Například italské duo Manfredi a Luca Nicoletti je autorem stavby městského koncertního sálu „Kazachstán“ s kapacitou 3 000 osob.



Kišó Kurokawa – Master Plan Astana, 2001



Mešita, Pyramidy míru, Umělecká univerzita



Centrální prostor s vyhlídkovou věží Bajterek



Promenáda k Chan-šatyr

Podle Kurokawova projektu se mělo město kolem pyramid postupně rozrůstat. Mělo vzniknout množství parků uměle zabudovaných do stepní scenérie. Ve městě vyrostly desítky moderních kancelářských budov, nové ulice, parky i rezidenční čtvrti a promenáda kolem řeky Išim. Do původně jednotného konceptu nového města však postupně zasahovaly vlivy bohatých kazašských společností a politiků, kteří si impozantní sídlo upravovali po svém. Výsledkem je směsice budov, které se liší svým designem, výškou a snahou o výjimečnost. Vedle super moderní architektury se tu realizují i nové stavby připomínající moskevské paláce Stalinovy epochy.

Ambiciózní projekty

Ambiciózní snahou prezidenta Nazarbajeva je vytvořit euroasijskou metropoli s honosnými bulváry, luxusními rezidenčními čtvrtěmi, vybavenou kulturními a sportovními stavbami. Z velké části jsou tyto stavby již postaveny. Nejbližší okolí pyramid dotváří futuristické stavby Paláce nezávislosti a Umělecké univerzity. Nejnovějším vzdělávacím experimentem je nově otevřená Nazarbajevova univerzita, která má za cíl přenést kvalitu prestižních světových univerzit na kazašskou půdu. Podle plánu má výuku na každé fakultě zabezpečovat jedna ze sedmi univerzit,

kteří byly vybrány z třicítky nejlepších škol světa (např. Harvard by měl zodpovídat za medicínu). Kromě sportovních hal (Astana Arena, zimní stadion, plavecký stadion, rychlobruslařský stadion atd.), kde se konají mezinárodní akce, byla realizována budova cirkusu a Oceánarium, které je jedno z nejdále vzdálených od mořského pobřeží.

Další ambicí města je být příkladem etnického a náboženského smíru. Věřícím nabízí vedle monumentálního Paláce míru, synagogy a křesťanských chrámů meditace v novém Islámském centru, které tvoří mešita s kapacitou 5000 osob, Medresi a knihovny. Mešita byla postavena podle plánů libanonského architekta Charlese Hafeeze a finančně ji podporoval katarský emír Hamad bin Kalifa.

Obytná výstavba

Prefabrikované panelové domy

Díky prefabrikované výstavbě od 50. let byla vyřešena bytová krize a obyvatelům bylo poskytnuto bydlení s lepším sociálním zázemím (ústřední vytápění, teplá voda atd.) a především možnost získání samostatného státního bytu oproti původnímu společnému bydlení v kasárnách a ubytovnách. Zároveň ale byly původně pětipodlažní prefabrikované panelové domy vystřídány záhy devíti a v polovině 70. let dvanáctipodlažními. Budovy se začaly vymykat přirozenému měřítku prostředí a jejich monotónnost značně rušila strukturu města. Původně vznikly dva typy prefabrikované panelové budovy – Chruščovka a Břežňovka.

Chruščovka je typ pětipodlažní budovy, stavěné za vlády N.S.Chruščova. Výstavba se začala v 60. letech pod heslem „Každé rodině malé, ale svoje“. Nosné konstrukce jsou vnější, budova nemá podkroví ani výtah. Byty specifikuje velmi malá rozloha ložnic (6–9 m²) a kuchyně (6 m²). Výhodou těchto domů jsou především nízké provozní náklady (ve srovnání s ostatními typy domů) a také jejich umístění většinou v místech s rozvinutou infrastrukturou. Hlavní námitkou na „Chru-

ščovku“, kromě malých ploch a kombi koupelnou, jsou špatné tepelně technické podmínky (v zimě je chladno, v létě je teplo) a nedostatečná zvuková izolace vnitřních mezibytových stěn s tloušťkou jen několik centimetrů.

Panelové „Brežňovki“ jsou v principu vylepšené „Chruščovki“ (výstavba od roku 1965 do začátku roku 1980). Oba tyto typy jsou klasifikovány jako „starý panel“. Plocha bytu je zde větší a kuchyň se také mírně zvětšila. Domy, které patří do tohoto typu bydlení, již mají odpadkovou šachtu a výtah. Hlavní nevýhodou je nedostatek sklepů k malým bytům a nepohodlné kuchyně. V jednopokojových bytech jsou kombi koupelny, v ostatních samostatné, i když malé. Průchozí pokoje jsou pouze ve třípokojových bytech. Nepříjemná je i úzká chodba ve tvaru písmena L.

V současné době se v původní sovětské Astaně na pravém břehu řeky Išim způsob života nezměnil a žije se zde velmi skromně. Domy v panelových sídlištích jsou ve velmi špatném stavebně technickém stavu. Jejich opravy a rekonstrukce se neprovádějí a okolí domů je neupravené. Kladem těchto lokalit je vzrostlá zeleň a fungující základní občanská vybavenost. „Nouzové obytné kolonie“ ze stalinské éry s neregulovanou svépomocnou improvizovanou výstavbou se v blízkosti „nové Astany“ přestavují na obytná sídliště.

Individuální bydlení

Individuální bytová výstavba nebyla do poloviny 80. let státem podporována, protože v období budování socialismu bylo zrušeno soukromé vlastnictví a univerzálním vlastníkem bytové výstavby byl stát. V druhé polovině 80. let začíná být výstavba rodinných domků považována za jednu z hlavních směrů řešení problému bydlení (Chubary, Jihovýchod). Tehdy vzniklé jedno až dvoupodlažní rodinné domy však neměly koncepční urbanistický charakter, zástavba vznikala chaoticky bez vybudovaných inženýrských sítí, občanské vybavenosti a bez architektonického výrazu. V současnosti vzni-



Staré město ze sovětské éry

Foto © Hana Urbášková



Původní obytné kolonie

Foto © Hana Urbášková



Přestavba starého města s individuální výstavbou

Foto © Hana Urbášková

kají nové městské vily pouze v okrajových částech města a jejich výstavba je již podřízena územnímu plánu.

Moderní soudobé bydlení

K dispozici jsou jak drahé (a pro většinu obyvatel finančně nedostupné) byty ve výškových apartmánech kolem řeky Išim s výhledem na nové centrum, tak levnější byty v nově vzniklých obytných čtvrtích. Závisí na každém jedinci a jeho životním stylu, jaké náklady na bydlení je schopen a ochoten vynaložit.

Pro nové obyvatele jsou připraveny nové obytné čtvrtě. Ty jsou cenově více přístupné, i když jejich cena k průměrné mzdě je rovněž velmi vysoká. Proto se nyní začíná řešit a realizovat také výstavba sociálního bydlení. Nevýhodou nově vzniklých obytných čtvrtí je jejich monofunkčnost a nutné dojíždění do zaměstnání. Obyvatelé si stěžují na nedostatek parkovacích míst, protože nájem nebo koupě podzemní garáže, jimiž jsou sídliště vybavena, je velmi drahý a proto nevyužívaný.



Nábřeží řeky Išim

Problémy města

Umělé město

Hlavní město Astana je budováno uměle podobně jako Petrohrad, Washington, Canberra, Brasília nebo Putrajaya. Takto vzniklá města někdy vypadají dobře z ptačí perspektivy, ale život v nich je pro jejich obyvatele častokrát obtížný (jak upozorňuje dánský vizionářský architekt Jan Gehl). Z letadla či vrtulníku vnímáme krásné parky, aleje a zahrady, široké ulice lemované mrakodrapy. Vidíme Astanu – město budoucnosti – jako ve sci-fi filmu, kde je všechno krásné, zářící mrakodrapy, město pro bohaté, mladé a úspěšné. Když sestoupíme z výšin na nejnižší úroveň města, ocitneme se často ve veřejných prostorech bez výraznější identity a integrity. Pro normálního obyvatele jsou to prostory těžko uchopitelné, jako kostra bez života.

Astana jsme měli možnost poznat v roce 2012 v rámci pedagogické stáže na Fakultě architektury S. Seifullin Kazakh Agro Technical University Astana. Se studenty jsme v rámci výuky diskutovali problémy města, přičemž často docházelo ke shodě nad výše zmíněným. V pečlivě plánované moderní Astaně chyběl „duch místa“. Liduprázdné anonymní rozsáhlé prostory nevytvářely podmínky pro setkávání a příjemné pobývání. Na principu „místem ve stepi se šetřit opravdu nemusí“ se plýtvá ve všech směrech. Široké bulváry a rozlehlá prostranství kolem nových impozantních staveb jsou však zcela pustá. Místní obyvatelé žijí převážně ve staré Astaně a nové moderní centrum se po skončení pracovní doby zcela vyprázdňuje. Vzhledem k malému počtu obyvatel se

v kulturních budovách koná vystoupení jen mimořádně a také sportovní stavby nejsou běžně otevřeny místním obyvatelům. V současnosti se ale tento trend postupně mění s přípravou města na světovou výstavu EXPO 2017.

Doprava

Astana leží uprostřed Kazachstánu, a tím má zvláštní postavení dopravního uzlu. V roce 2005 byla dokončena velká rekonstrukce mezinárodního letiště podle projektu architekta Kurokawy. V současné době se projektuje futuristická stavba dopravního centra Astana Central (vlak, autobus, LRT) od australské architektonické kanceláře Kann Finch Group. Vzhledem k tomu, že benzín a tím i provoz auta je laciný, jsou komunikace v Astaně stále přetížené a doprava včetně MHD značně problematická. Vozový park je zastaralý, jezdí zde převážně vyřazená vozidla z Evropy nevyhovující evropským normám z hlediska spotřeby benzínu i emisních automobilových standardů. Město se každodenně potýká s dopravními zácpami, které se snaží řešit rozšiřováním komunikací na úkor stávající vzrostlé zeleně, což situaci ještě zhoršuje. Stávající dopravní problémy má v budoucnu vyřešit metro, které se nyní buduje pro potřeby EXPO 2017 v trase letiště – centrum města.

Příležitosti města

Financování projektů

Všechny megalomanské projekty je možné realizovat díky bohatství země. Motorem ekonomiky je těžba surovin,

jichž má Kazachstán širokou paletu. V oblasti při Kaspickém moři jsou velké zdroje ropy a plynu a v severovýchodní části země obrovské zásoby uhlí. Navíc Kazachstán drží celou pětinu veškerých světových zásob uranu. Vedle zisků z těžby nerostných surovin je dalším přílepením státní pokladny roční nájem za raketovou základnu Bajkonur, které má Rusko v pronájmu až do roku 2050.

Na rozdíl od novodobé Dubaje, která nasměrovala rozvoj na cestovní ruch, obchod a bankovníctví a provádí politiku poskytující výrazné sociální jistoty a zabezpečení místního obyvatelstva, mají běžní obyvatelé Astany nízké příjmy a malou kupní sílu. V Emirátu se neplatí daně, je tam bezplatné zdravotnictví a školství a obyvatelům je umožněno studovat na prestižních světových univerzitách. Naproti tomu je zatím Kazachstán málo otevřená země o malé hustotě obyvatel (6 obyv./km²). Pro srovnání s ČR (133 obyv./km²) má Kazachstán jen 15 milionů obyvatel, ale jeho rozloha je 34krát větší.

Zhodnocení vývoje města

Hodnotit vývoj města není jednoduché, protože Astana se nyní velmi rychle mění. Město se připravuje na světovou výstavu EXPO 2017, jejímž ústředním tématem je „Energie budoucnosti“. Cílem je seznámit návštěvníky se změnami v odvětví energetiky, které spočívají v rozvoji technologií usilující o rozvoj udržitelných energií, podpoře energetické bezpečnosti, využívání obnovitelných zdrojů energie a v realizaci energeticky efektivní produkce a spotřeby. Astana má být příkladným vzorem nejen v energetice, ale i ve zlepšení sociálních poměrů a ve snížení zátěže životního prostředí díky novým způsobům dopravy.

Uskutečnění světové výstavy Expo 2017 je pro Astanu jedinečnou příležitostí představit se návštěvníkům z celého světa a šanci na zlepšení investičního klimatu pro zahraniční společnosti a podnikatele a na vytvoření „otevřeného trhu“ pro vysoce kvalifikované pracovní síly.

Je otázkou, jak se město bude po skončení výstavby dále vyvíjet. Vznik nového politického centra s novými pracovními příležitostmi je hlavním důvodem migrace kazašského obyvatelstva do Astany, a to jak z venkova, tak měst. Tento vývoj je sice ekonomicky pozitivní, neboť přicházející mladí lidé dosáhnou na vyšší životní úroveň, ale současně se negativně projevuje ve vylidňování už dnes velmi málo osídleného kazašského území. Příliv obyvatel z okolních států nelze očekávat, protože současný trend národního sebeuvědomování se, posilování národní identity a preferování kazašských specifik včetně uznání kazaštiny úředním jazykem, je vnímán mezi ostatními etniky jako diskriminující. Rovněž nelze počítat s velkým přílivem turistů, protože rozvoj cestovního ruchu je nepříznivě ovlivňován extrémními klimatickými podmínkami lokality.

Na druhou stranu má Kazachstán zájem se otevřít světu, podporuje integrační procesy v eurasijském regionu a snaží se vytvářet podmínky nutné ke vzniku ekonomicky a bezpečnostně stabilního regionu. Princip decentralizace a subsidiarity preferovaný Evropskou unií není ovšem v Kazachstánu uplatňován a je nahrazen centralistickými zásadami a silným etatismem. Rozvoj hlav-

ního města je ovlivňován současným autoritativním prezidentem, což se při realizaci výrazných urbánních konceptů a idejí územního rozvoje Astany jeví jako velmi operativní, ale do budoucna, především při mocenských změnách, mohou nastat velké problémy.

V žádném městě i sebelépe vyprojektovaném nelze naplánovat život. Na příkladech nově vzniklých „ideálních“ měst 20. století Brasília a Chandigarh se můžeme poučit, že „architekt a politik mění, život mění“. Genius loci města nevytváří jednotlivé majestátní budovy, ale lidé žijící v prostorách města. Tato veřejná prostranství proto musí architekt urbanista utvářet tak, aby byla příjemná pro život a splňovala potřeby lidí a nesloužila jen potřebám automobilové dopravy či prezentaci moci.

Uvidíme, zda se splní ambice představitelů města a Astana se stane pro návštěvníky pozoruhodným místem, kam se budou chtít vracet, a pro své obyvatele přívětivým domovem. Astana nemá být fata morgána uprostřed kazašské stepi, splňující ambice politiků či architektů, ale živým, udržitelným a zdravým městem, domovem zohledňujícím specifika místních obyvatel.

Závěr – specifický výzkum

Článek je jedním z výstupů jednoletého grantového projektu SPECIFICKÝ VÝZKUM – JUNIORSKÝ PROJEKT na FA VUT v Brně „Proměny města“ FA-J-14-2508, jehož cílem bylo ukázat rozličné pohledy studentů doktorského studia na proměny měst, jejich problémy i možnosti rozvoje.

Použité zdroje:

NAZARBAJEV, Nursultan. *Kritické desetiletí*, 2006, Vyd. 1, česky, Aventinum, Praha, s. 192, ISBN: 80-86858-21-9.

ROBBINS, Christopher. Neznámý Kazachstán, BB art 2008, s. 294, ISBN 978-80-7381-378-9.

URBÁŠKOVÁ, Hana. Astana – hlavní město Kazachstánu. In: Sborník mezinárodní konference *Architektura v perspektivě – architektura a urbanismus od 2. poloviny 20. století* – 5. ročník vědecké konference – 26.–27. 9. 2013, VŠB – Technická univerzita Ostrava, 2013, s. 43–49, ISBN 978-80-87079-36-2

TESTADO, Justine, Adrian Smith + Gordon Gill wins Kazakhstan Astana World Expo 2017 competition, *Architekt* [on-line], dostupné na <http://architect.com/news/gallery/85523503/5/adrian-smith-gordon-gill-wins-kazakhstan-astana-world-expo-2017-competition>.

prof. Ing. arch. Hana Urbášková, Ph.D.
Ing. arch. Radan Volnohradský
Ing. arch. Yelena Zhuravlyova
Fakulta architektury VUT Brno

ENGLISH ABSTRACT

Metamorphoses of the city of Astana, by Hana Urbášková, Radan Volnohradský & Yelena Zhuravlyova

Every city is a unique living organism that evolves in time and space according to its potential. Despite some important individual interventions, it is never based on one plan by one architect. This generates huge diversity and complexity as well as strain and complications. Nevertheless, if the common denominator of each modern intervention is deliberate effort in support of sustainable development, there is a realistic chance that the admirable qualities of today's cities will remain so for future generations.